

*Інна Гуріненко,
аспірант Черкаського національного
університету імені Б. Хмельницького*

ХАРАКТЕРИСТИКА МОДЕЛІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ДЕРЖАВНИХ ІНСПЕКТОРІВ ПОЖЕЖНОЇ БЕЗПЕКИ

У статті проаналізовані підходи до професійної підготовки фахівців у галузі пожежної безпеки, охарактеризовані напрями і специфіка професійної діяльності фахівців пожежно-рятувальної служби та державних інспекторів пожежної безпеки. На підставі науково-теоретичного аналізу з'ясовано особливості професійної підготовки майбутніх державних інспекторів пожежної безпеки, спроектовано та охарактеризовано її модель як педагогічну систему, яка представлена складним комплексом науково-теоретичної, професійно-практичної, фізичної та психологічної підготовки.

Ключові слова: професійна підготовка, фахівці пожежно-рятувальної служби, державні інспектори пожежної безпеки, модель професійної підготовки.

В статье проанализированы подходы к профессиональной подготовке специалистов в сфере пожарной безопасности, характеризированы направления и специфика профессиональной деятельности специалистов пожарно-спасательной службы и государственных инспекторов пожарной безопасности. На основании научно-теоретического анализа определены особенности профессиональной подготовки будущих государственных инспекторов пожарной безопасности, спроектировано и дана характеристика её модели как педагогической системы, которая представлена сложным комплексом научно-теоретической, профессионально-практической, физической и психологической подготовок.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, специалисты пожарно-спасательной службы, государственные инспекторы пожарной безопасности, модель профессиональной подготовки.

Principles of the professional training of experts of fire safety area are analyzed in the article, orientation and specific character of practical activities of rescue service expert and government officers of fire safety are defined. On the ground of theoretical analysis author determined specific professional training features of future government officers of fire safety, planned and described this pattern as a pedagogical system, which is presented as a complex of theoretical, practical, physical and psychological training.

Key words: professional training, rescue service expert, government officers of fire safety, pattern of professional training.

Професійна підготовка фахівців у галузі пожежної безпеки та цивільного захисту – один з напрямів забезпечення пожежної безпеки як складника національної безпеки. Очевидно, що якість підготовки фахівців у вищих навчальних закладах – питання практичного значення, а тому й зумовлює зацікавлення науково-педагогічної громадськості, що також затверджене на законодавчому рівні. Зокрема, у Розпорядженні КМУ від 27 серпня 2010 р. № 1728-р «Про затвердження плану заходів щодо розвитку вищої освіти на період до 2015 року» читаємо: «11. Забезпечити інноваційний розвиток вищої освіти шляхом впровадження у навчальний процес нових інформаційних, телекомунікаційних технологій, інтерактивних форм та методів навчання» [10]. Названі засоби розвитку вищої освіти (інформаційні та телекомунікаційні технології, інтерактивні форми та методи навчання) зараховуємо до організаційно-педагогічних умов професійної підготовки, що, у свою чергу, є складником цілісної системи – моделі професійної підготовки. Отже, важливого значення, на етапі розвитку вищої освіти набуває розробка моделей професійної підготовки майбутніх фахівців, у нашому випадку – державних інспекторів пожежної безпеки.

Проблема професійної підготовки фахівців у галузі пожежної безпеки знаходила своє відображення у двох площинах: теоретичній та практичній (реалізація умов безпосередньо самого процесу). Для предмета нашого дослідження актуальним є аналіз наукових джерел, в яких знаходили відображення питання професійної підготовки фахівців у сфері пожежної безпеки в межах вищого навчального закладу.

Так, проблеми професійної підготовки курсантів в умовах профільного вищого навчального закладу у своїх працях аналізували Ю. Антошків, Б. Білінський, В. Бут, В. Вареник, Г. Грибенюк, Л. Гонтаренко, А. Капля, М. Коваль, М. Козяр, Д. Лебедев, С. Миронець, О. Парубок, В. Покалюк, Ю. Приходько, О. Склень, В. Шойко та ін. У своїх роботах автори зосереджували увагу на підготовці до виконання обов'язків на посадах фахівців оперативно-рятувальної служби (рятувальників). Утім, педагогічні умови формування готовності до виконання службових обов'язків державними інспекторами з пожежної безпеки, які також проходять професійну підготовку в умовах профільного вищого навчального закладу за спеціальністю «пожежна безпека», не стали предметом спеціальних розвідок, що зумовлює актуальність досліджень у зазначеному руслі.

У статті спробуємо шляхом науково-теоретичного аналізу охарактеризувати розроблену нами модель професійної підготовки майбутніх державних інспекторів пожежної безпеки шляхом з'ясування сутності означеного процесу.

Розпочнемо із з'ясування сутності процесу професійної підготовки спеціалістів у галузі пожежної безпеки профільних навчальних закладів

шляхом аналізу відповідних наукових досліджень.

О. Бикова, відповідно до авторської методики формування готовності до професійної діяльності курсантів профільних вищих навчальних закладів, майбутню професійну діяльність фахівців у сфері пожежної безпеки розглядала як чотиривекторну таксономію: командирська бойова підготовка, командирська підготовка інспекторського нагляду, професорсько-викладацька та пожежно-прикладна спортивна підготовки. Крім орієнтації підготовки за цими векторами, дослідниця наполягала, на приділенні великої уваги і розвитку соціокультурного напрямку виховання курсантів. Відтак, О. Бикова запропонувала впровадження інноваційних технологій у підготовці, які спрямовані на розвиток здібностей, творчого мислення, потреб і вмінь самовдосконалення за напрямками, які найбільше відповідають особистісним якостям і властивостям курсантів [1, с. 16]. Разом з тим поза увагою дослідниці залишилися питання, пов'язані зі специфікою професійної діяльності державних інспекторів пожежної безпеки, що дало б можливість деталізувати педагогічні умови використання технології професійної підготовки до означеного виду професійної діяльності.

Т. Ткаченко у своєму дослідженні розглядав процес формування професійної компетентності майбутніх фахівців безпеки життєдіяльності засобами інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). Зокрема, дослідник визначив у профільному вищому навчальному закладі такі професійно орієнтовані засоби ІКТ: розробка і застосування засобів інформатизації навчального процесу; інновації в розробці і застосуванні технічних засобів навчання, у системі контролю й оцінки результатів навчання; застосування інтерактивних методик навчання; застосування ІКТ у процесі викладання професійно орієнтованих дисциплін; оцінка ефективності навчання; мультимедійні навчальні курси, віртуальні лабораторії, моделювання; дистанційна освіта; використання Інтернет/Інтранет-ресурсів; розробка та застосування електронних підручників, електронних навчально-методичних комплексів; ІКТ в управлінні вищих навчальних закладів; автоматизація роботи бібліотек; інновації у підготовці і підвищенні кваліфікації викладачів; створення інформаційно-освітнього середовища; навчально-тренувальні комплекси; зв'язок між навчальними закладами [8, с. 14-15]. Поза увагою Т. Ткаченка залишилися педагогічні умови використання засобів мас-медіа (розглядав лише Інтернет-ресурси), як складової частини інформаційно-освітнього середовища в якому відбувається професійна підготовка майбутніх державних інспекторів пожежної безпеки.

Цікавим у контексті нашого дослідження є доробок О. Парубка, який виокремив дидактичні умови застосування ділових ігор у професійній підготовці фахівців пожежної безпеки. На його думку, ефективність використання ділових ігор залежить від забезпечення у навчальному

процесі таких дидактичних умов: зорієнтованість на моделювання майбутньої професійної діяльності; проблемність змісту і процесу його розгортання в навчальній діяльності; оптимальне співвідношення ігрового та дидактичного планів ділової гри; партнерська взаємодія учасників ділових ігор на основі діалогічного спілкування [5, с. 14]. Таким чином, ділова гра є ефективною технологією, яка підвищує професійну підготовку і дозволяє включити її до організаційно-педагогічних умов професійної підготовки.

Розглядаючи у своєму дисертаційному дослідженні організаційно-педагогічні умови соціалізації курсантів у профільному вищому навчальному закладі, А. Капля дійшов висновку, що соціалізація – це «неперервний процес засвоєння і відтворення певної системи знань, норм, соціальних ролей та формування соціокультурного досвіду та перетворення його у власні цінності, установки, орієнтації, котрі спрямовані на реалізацію функціональних обов'язків майбутнього офіцера» [3, с. 7].

На підставі комплексного підходу Ю. Приходько здійснив професіографічний опис діяльності працівників пожежно-рятувальних підрозділів МНС України, а також виявив комплекс відповідних індивідуально-психологічних особливостей працівників пожежно-рятувальних підрозділів МНС України, що детермінують успішність їхньої професійної діяльності [6]. Оскільки предмет дослідження Ю. Приходька стосувався виключно рятувальників, професійно-важливі якості підготовки державних інспекторів пожежної безпеки як професії не знайшла свого відображення у роботах науковця, а це дало можливість виокремити умови успішної професійної підготовки до трудової діяльності.

Напрями професійної діяльності фахівців пожежно-рятувальної служби (оперативно-тактичні роботи під час надзвичайних подій та ситуацій; організаційно-управлінська діяльність в межах підрозділу (варти)), визначають специфіку діяльності, яка полягає у відповідальності за людські життя, матеріальні цінності, а умови праці визначаються неповнотою інформації, гострим дефіцитом часових лімітів в умовах екстремальних ситуацій, впливом чинників екстремальних ситуацій під час виконання службових обов'язків.

Підсумовуючи вище сказане, зазначимо що педагогічні аспекти професійної підготовки особового складу пожежно-рятувальної служби дослідили у своїх дослідженнях О. Бикова, А. Капля, М. Коваль, М. Козяр, Т. Ткаченко. В. Бут, Г. Грибенюк, М. Кришталь та ін. досліджували психологічні аспекти професійної підготовки майбутніх рятувальників, що також включає відбір кандидатів на навчання. Утім, незважаючи на те, що в умовах вищого навчального закладу курсанти проходять однакову підготовку за напрямом спеціальності «пожежна безпека» незалежно від майбутнього розподілу, предмет та специфіка професійної діяльності

державних інспекторів пожежної безпеки суттєво відрізняються від фахівців оперативно-рятувальних підрозділів. На наш погляд, це є важливою умовою, що вимагає чіткості з'ясування сутності професійної підготовки, з метою гарантування її якості, та побудови дещо іншої моделі підготовки майбутніх державних інспекторів пожежної безпеки.

Спираючись на результати праць дослідників, що вивчали питання професійної підготовки рятувальників, та аналіз предмету професійної діяльності державних інспекторів пожежної безпеки, ми змогли порівняти (здійснити компаративний аналіз) двох видів професійної діяльності, беручи за критерії напрями та специфіку професійної діяльності: фахівців пожежно-рятувальної служби та державних інспекторів пожежної безпеки (див. табл. 1).

Таблиця 1

Компаративний аналіз напрямів і специфіки професійної діяльності фахівців пожежно-рятувальної служби та державних інспекторів пожежної безпеки

Фахівець пожежно-рятувальної служби	Державний інспектор пожежної безпеки
<i>Напрями професійної діяльності</i>	
<ul style="list-style-type: none"> – Участь та керівництво оперативно-тактичними роботами під час екстремальних ситуацій; – Організаційно-управлінська діяльність в межах підрозділу (варти) 	<ul style="list-style-type: none"> – Пожежно-технічне обстеження об'єктів. – Нормативно-технічна робота. – Адміністративно-правова практика. – Дізнання (перевірка) за фактом пожежі. – Заняття з пожежно-технічного мінімуму. – Заняття з членами протипожежних формувань. – Масово-роз'яснювальна робота.
<i>Специфіка професійної діяльності</i>	
<ul style="list-style-type: none"> – Відповідальність за людські життя, матеріальні цінності; – Вплив чинників екстремальних ситуацій під час виконання службових обов'язків; – Умови праці визначаються неповнотою інформації, гострим дефіцитом часових лімітів в умовах екстремальних ситуацій 	<ul style="list-style-type: none"> – Дефіцит часу на підготовку до проведення пожежно-технічного обстеження і оформлення результатів перевірки. – Наявність у закріплених районах об'єктів різноманітного призначення, а також приміщень різноманітного призначення в межах одного об'єкту. – Високі вимоги до рівня теоретичної підготовки, що зумовлює потребу в постійному відслідковуванні змін та нововведень у нормативно-технічній документації. – Відповідальність за повноту запропонованих заходів щодо забезпечення пожежної безпеки. – Необхідність у спілкуванні з різними категоріями посадових осіб, спеціалістів на об'єктах. – Потреба у проведенні масово-роз'яснювальної роботи серед різних категорій персоналу на об'єктах, а також серед населення.

Таким чином, можемо констатувати: напрями діяльності державного інспектора пожежної безпеки (пожежно-технічне обстеження об'єктів, нормативно-технічна робота, адміністративно-правова практика; дізнання (перевірка) за фактом пожежі; організація та проведення занять з пожежно-технічного мінімуму; занять з членами протипожежних формувань, масово-роз'яснювальна робота) визначають її специфіку. Специфіка професійної діяльності державного інспектора пожежної безпеки полягає у дефіциті часу на підготовку до проведення пожежно-технічного обстеження і оформлення результатів перевірки; наявності у закріплених районах об'єктів різноманітного призначення, а також приміщень різноманітного призначення в межах одного об'єкту; високих вимогах до рівня теоретичної підготовки, що зумовлює потребу в постійному відслідковуванні змін та нововведень у нормативно-технічній документації; відповідальності за повноту запропонованих заходів щодо забезпечення пожежної безпеки; необхідності у спілкуванні з різними категоріями посадових осіб, спеціалістів на об'єктах; потребі у проведенні масово-роз'яснювальної роботи серед різних категорій персоналу на об'єктах, а також серед населення. Характерно, що навчання курсантів профільних вищих навчальних закладів як майбутніх фахівців у сфері пожежної безпеки та цивільного захисту – складний комплекс науково-теоретичної, професійно-практичної, фізичної та психологічної підготовки.

Відповідно до нормативної документації, професійна підготовка, тобто здобуття професії, осіб рядового та начальницького складу в системі МНС України визначають як «організований та цілеспрямований процес оволодіння знаннями, уміннями та навичками, необхідними для виконання професійно-службових завдань» [9, п. 1. 2.]. Викладаючи свої думки, американський просвітитель Д. Дюї зазначав: «Професія означає ніщо інше, як таке спрямування діяльності, завдяки чому вона набуває помітної значущості для людини у зв'язку із наслідками, що їх вона зумовлює і завдяки якому вона приносить користь іншим людям» [2, с. 245-256].

Таким чином, професійна підготовка виступає завчасним забезпеченням трудового процесу шляхом надання конкретно визначеним особам, які претендують на опанування фахом, теоретичних знань, умов для формування умінь та навичок, набуття первинного досвіду практичного виконання завдань. Підтвердженням цьому слугує визначення Ю. Розенфельда, який вважає що, професійна підготовка «це підготовка до трудової діяльності ... та невід'ємний складник єдиної системи народної освіти. Професійна підготовка включає поглиблене ознайомлення з науковими основами та технологіями обраного виду праці; прищеплення спеціальних практичних навиків та вмінь; формування психологічних і моральних якостей особистості. Професійна підготовка відрізняється від загальноосвітньої своїм характером та спрямованістю» [7, с. 360-361].

Цілком погоджуємося з М. Козяром, який вважає, що процес

розвитку особистості професіонала містить у собі конструювання способів оволодіння операційною стороною діяльності, які своїм змістом формують мотиви професійного становлення, а також комплекс заходів, спрямованих на усвідомлення соціальної значущості своєї професії. Інтеграція цих мотивів на основі певного рівня розвитку психічних (особистісні риси, здібності та ін.) і предметних (знання, навички й уміння) компонентів структури особистості дозволяє сформулювати суб'єктивні уявлення (образи) вигляду професіонала, котрі і стають регуляторами розвитку особистості [4, с. 127].

Як не парадоксально це виглядає сьогодні, але професійна підготовка майбутніх фахівців у галузі пожежної безпеки, хоч і складає розвинену систему, характеризується цілеспрямованістю, утім виховання почуття власності до своїх знань, умінь та навичок, що одночасно покладає відповідальність на майбутніх фахівців за якість своєї підготовки, залишається поза увагою освітянської громадськості. На нашу думку, професійна підготовка, в основі якої лежатиме ідея цілісної системи знань, умінь та навичок, яка прирівнюватиметься до товару, якість якого визначає рівень компетентності фахівця, значною мірою відповідатиме потребам часу, мотивуватиме майбутніх фахівців до наполегливості у навчанні та відповідального ставлення до своїх знань, умінь та навичок як кінцевого результату професійної підготовки, що, зрештою, стане запорукою якісної підготовки до виконання службових обов'язків.

Отже, на основі цих характеристик професійної підготовки, можемо стверджувати, що це системно організований процес опанування певним запасом теоретичних знань, практичних умінь та навичок, необхідних для досягнення позитивних результатів у трудовій діяльності вказаного виду (див. рис. 1). Професійна підготовка включає комплекс навчально-тренувальних заходів, спрямованих на вивчення теоретичних основ обраного фаху, формування умінь та навичок, а також набуття початкового практичного досвіду використання здобутих знань, умінь та навичок. Процес професійної підготовки забезпечується, а у разі відсутності – унеможлиблюється, організаційно-педагогічними умовами (застосування спеціальних педагогічних технологій, засобів діагностики знань, умінь та навичок; використання матеріально-технічних засобів забезпечення професійної підготовки; створення спеціального освітньо-виховного середовища). На основі з'ясованої сутності процесу професійної підготовки державних інспекторів пожежної безпеки ми розробили відповідну модель, яка, на наш погляд, має враховувати предмет, мету, напрями та специфіку професійної діяльності, передбачати відбір кандидатів для проходження такої підготовки. Власне зміст професійної підготовки передбачає опанування теоретичними знаннями, практичне відпрацювання умінь та формування навичок, психологічну підготовку, а також соціалізацію особистості (див. рис. 1).

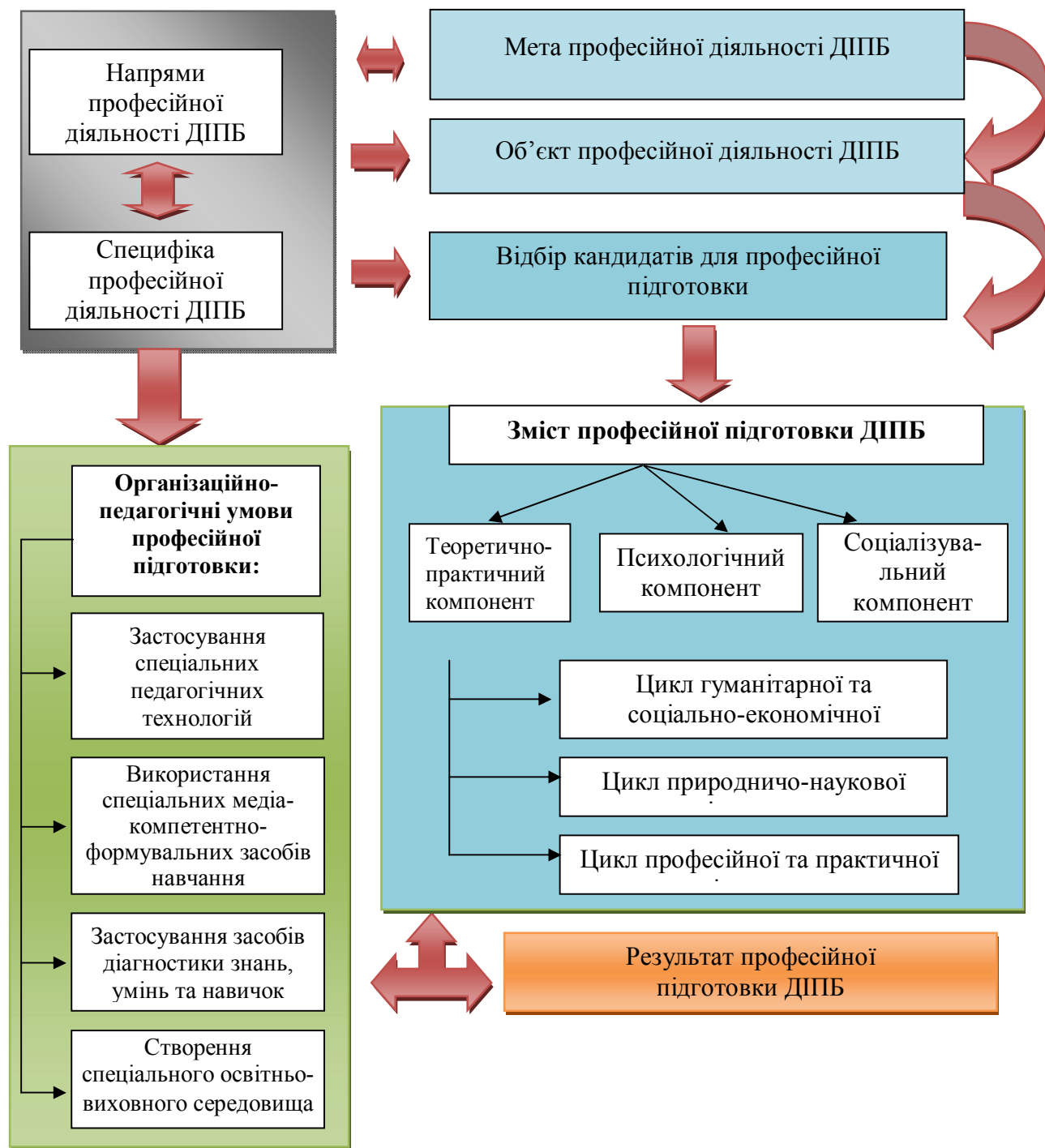

Рис. 1. Модель професійної підготовки державного інспектора пожежної безпеки (ДІПБ)

Шляхом науково-теоретичного аналізу ми з'ясували сутність професійної підготовки майбутніх державних інспекторів пожежної безпеки, що дало змогу спроектувати та охарактеризувати її модель як педагогічну систему. Перспективою для подальших досліджень є визначення та опис спеціальних педагогічних технологій підготовки майбутніх державних інспекторів пожежної безпеки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бикова О. В. Формування готовності до професійної діяльності майбутніх офіцерів пожежної охорони : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / О. В. Бикова. – К., 2001. – 21 с.
2. Дюї Джон. Професійні аспекти освіти / Д. Дюї // Демократія і освіта [текст] / пер. з англ. М. Олійник. – Львів : Літопис, 2003. – С. 245-256.
3. Капля А. М. Організаційно-педагогічні умови соціалізації курсантів у вищому навчальному закладі МНС України : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / А. М. Капля. – К., 2008. – 22 с.
4. Козяр М. М. Теоретичні та методичні засади професійної підготовки особового складу підрозділів з надзвичайних ситуацій : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04 / Михайло Миколайович Козяр. – К., 2005. – 532 с.
5. Парубок О. М. Дидактичні умови застосування ділових ігор у професійній підготовці фахівців пожежної безпеки : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / О. М. Парубок. – Хмельницький, 2003. – 18 с.
6. Приходько Ю. О. Психологічні чинники успішності професійної діяльності пожежних рятувальників МНС України : автореф. дис. На здобуття наукового ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.09 «Психологія діяльності в особливих умовах» / Ю. О. Приходько. – Х., 2008. – 22 с.
7. Розенфельд Ю. Н. Профессиональная подготовка // Глосарий современного образования / нар. укр. акад. ; под общ. ред. Е. Ю. Усик: [сост.: Астахова В. И. и др.]. – Х. : Изд-во НУА, 2007. – С. 360-361.
8. Ткаченко Т. В. Формування професійної компетентності майбутніх фахівців безпеки життєдіяльності засобами інформаційно-комунікаційних технологій : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Т. В. Ткаченко. – Вінниця, 2009. – 20 с.
9. Наказ МНС України № 444 від 01.07.2009 «Про затвердження Настанови з організації професійної підготовки та післядипломної освіти осіб рядового і начальницького складу органів і підрозділів цивільного захисту».
10. Розпорядження КМУ від 27 серпня 2010 р. № 1728-р «Про затвердження плану заходів щодо розвитку вищої освіти на період до 2015 року» : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakoni.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1728-2010%F0>